

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ نظامی ایران

نویسندگان:

مسعود بختیاری

اکبر توکل

فرهنگ جهانبخش

نیک بخش حبیبی

شهرام رامتین

مهدی شعبانی

حسن قاضی

انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

۱۴۰۲

عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ نظامی ایران / نویسندگان مسعود بختیاری... [و دیگران]؛ ویراستار ادبی مهدی شعبانی.
مشخصات نشر	: تهران: ارتش جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه فرماندهی و ستاد، انتشارات دافوس، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ۵۸۳ ص.: مصور (رنگی)، نقشه (رنگی).
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۵۳۵۰-۵۳-۳ ریال ۲۴۵۰۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: نویسندگان مسعود بختیاری، اکبر توکل، فرهنگ جهانبخش، نیکبخش حبیبی، شهرام رامتین، مهدی شعبانی، حسن قاضی.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۵۶۸-۵۷۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: ایران -- تاریخ نظامی Iran -- History, Military
موضوع	: ایران. ارتش -- تاریخ Iran. Artesh -- History
شناسه افزوده	: بختیاری، مسعود، ۱۳۲۰
شناسه افزوده	: ایران. ارتش. دانشگاه فرماندهی و ستاد. انتشارات دافوس
شناسه افزوده	: Iran. Army. Command & Staff university. Dafoos Publisher
رده بندی کنگره	: DSR۱۱۶
رده بندی دیویی	: ۰۰۹۹۵۵/۳۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۳۰۱۹۷۷

عنوان: تاریخ نظامی ایران

تدوین: مسعود بختیاری، اکبر توکل، فرهنگ جهانبخش، نیکبخش حبیبی، شهرام رامتین، مهدی شعبانی، حسن قاضی

ویراستار ادبی: مهدی شعبانی

صفحه آرای: سبحان فرشادفر

طراح جلد: میلاد فرهادی

ناشر: دافوس

شمارگان: ۱۰۰۰

تعداد صفحه: ۵۸۳

نوبت چاپ: چاپ اول

تاریخ نشر: ۱۴۰۲

چاپ و صحافی: مدیریت چاپ، انتشارات و فصلنامه دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

قیمت: ۲۴۵,۰۰۰ تومان

نشانی: تهران، میدان پاستور، خیابان دانشگاه جنگ، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، انتشارات دافوس

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۷۰۴۸۶ - ۶۶۴۱۴۱۹۱

مسئولیت صحت مطالب بر عهده مؤلف می باشد.

کلیه حقوق برای محفوظ است. (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

مقدمه:

این کتاب می‌کوشد انتظار طیف گسترده‌ای از مخاطبان را برآورده سازد و این، خود کاری بس دشوار است؛ از این رو، فقط با اهداف یک کتاب آموزشی تدوین و تنظیم نشده است. تفاوت درس تاریخ نظامی ایران با سایر دروس تخصصی نیز همین طیف گسترده مخاطبان و انتظارات متفاوت از تاریخ نظامی است و آن هم از یک کشوری که همواره نقش امپراتوری را در طول تاریخ بازی کرده است. باری، با این مقدمات خواهید دید که ما نمی‌توانستیم فقط یک کتاب درسی تنظیم کنیم. ماهیت تاریخ و به‌خصوص تاریخ نظامی چنان در روح و روان همه ما تنیده شده است که ناخواسته بخشی از هویت دفاعی، ماهیت وجودی شهر، وطن و کشور خود را در آن می‌بینیم. تاریخ نظامی، اسطوره و حماسه یک کشور است؛ آن هم قدیم‌ترین و نخستین کشوری که تاریخ به خود دیده است. در کنار این بار سنگین مسئولیت تاریخ نظامی، گستره وسیعی از علوم بین‌رشته‌ای مرتبط با تاریخ‌شناسی و همچنین علوم نظامی وجود دارد که ارتباط سیستمی و پیچیده‌ای با هم می‌یابند، آن هم در یک گستره حداقل شش‌هزارساله تاریخ ایران از عصر حجر تا عصر کامپیوتر و فناوری اطلاعات را در بر دارد. همه این گستره وسیع، زمانی دشوارتر می‌شود که یک دایره جغرافیایی وسیعی میان چهار قاره جهان را به‌عنوان فلات ایران در برمی‌گیرد. امروزه ماهیت گسترده تاریخ نظامی فقط شامل بررسی و مطالعه جنگ‌ها نمی‌شود که این خود در شاخه مستقلی از زیر شاخه‌های تاریخ نظامی به نام پولمولوژی (جنگ‌شناسی)^۱ مورد مطالعه مستقل است؛ از این رو، با ارائه تعاریف کلاسیک تاریخ نظامی، به یک رویکرد نوین از تاریخ نظامی که امروزه در جهان مطرح است رسیده و بر همین اساس، گستره دید خود را با وسعت و رویکرد نوینی متوجه درس تاریخ نظامی نمودیم. هرچند در این کتاب از مطالعات علوم شناختی و عصب‌شناختی چشم پوشیدیم، اما با این حال، تدریس این کتاب با وجود طیف وسیعی از رویکردهای نوین به تاریخ نظامی، کاری بس دشوار

^۱ - بوتول گاستون، تبیی در ستیزه‌شناسی، (Essais de polemology)، ترجمه حسن پویان، چاپخش، ۱۳۶۴.

است. دشواری زمانی بیشتر می شود که مقدمات لازم فراهم نشده است و انتظار می رود دانشجو با کمک انبوه منابعی که در پانوشته ها و فهرست منابع معرفی شده اند، طیف گسترده ای از مطالعات را پیرامون مباحث یاد شده، مورد تحقیق و دقت قرار دهد.

باید از اساتید این درس تشکر ویژه داشت که مجبورند یکی از سنگین ترین دروس نظامی را تدریس نمایند.

از سوی دیگر، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، به عنوان یک دانشگاه بین المللی و مرجع جهانی، موظف بود تا این درس مهم را در یک استاندارد بین المللی ارائه نماید و با در نظر گرفتن رشد مطالعات وسیع در این رشته مهم، یک نگاه جامع داشته باشد.

از این رو، تدریس تمام فصول کتاب الزامی نخواهد بود؛ از سوی دیگر، زمان اندکی که برای تدوین این دومین تجربه بین رشته ای تاریخ نظامی در دست بود، باعث شد تا اشکالات عمده ای از نگاه مؤلفان در کتاب راه یابد که در چاپ های آتی جبران و تصحیح خواهد شد.

در پایان، از امیر فرماندهی محترم دافوس آجا و نیز معاونین محترم آموزش و تحصیلات تکمیلی و پژوهش و تولید دانش دافوس آجا نیز کمال تشکر و سپاس را داریم.

همچنین از تمام اساتید درس تاریخ نظامی تشکر ویژه داریم که از راهنمایی آن ها در طی جلسات گوناگون بهره مند شده ایم.

نویسندگان

شهریور ماه ۱۴۰۱

فهرست مطالب

۱۸	۱. تاریخ نظامی و کاربردهای آن چیست؟
۲۱	۲. کلمه تاریخ
۲۲	۳. تاریخ نظامی
۲۶	۴. تاریخ نظامی و جغرافیا
۳۰	۵. تاریخ و علوم نظامی
۳۵	۶. علوم نرم افزاری و نظریه های راهبردی تاریخ نظامی
۳۹	۷. روش تحقیق بین رشته ای در تاریخ نظامی
۴۲	بخش اول: ایلام
۴۲	بخش اول: ارتش ایران در زمان ایلامیان
۴۶	ریشه های تاریخی اقوام ایرانی
۴۸	اقوام ساکن در فلات و تمدن های آنان قبل از مهاجرت آریاها (آسیانی ها Asianic)
۴۸	هیتی ها
۵۰	اورارتوها
۵۲	ماناها
۵۳	لولوها
۵۶	کاسی ها
۵۸	گوتی ها
۶۰	سکاها
۶۲	سارمات ها
۶۳	کیمری ها
۶۴	ماساژت ها
۶۵	سومری ها و اکدی ها
۶۶	بابل

دولت آشور.....	۶۸
آمدن آریایی ها به فلات ایران.....	۶۸
بخش دوم: مادها (۵۵۰-۷۰۵ ق.م.).....	۷۱
شکل گیری ژئوکالچری هویتی ایران.....	۷۱
تاریخ سیاسی - نظامی ماد.....	۷۶
جهان در آستانه شکل گیری نخستین امپراتوری های جهانی.....	۸۷
آغاز تمدن های مصر، چین و هند.....	۸۷
نقش عصر آهن در تاریخ نظامی امپراتوری های باستان.....	۹۹
بخش سوم: هخامنشیان.....	۱۰۴
۱. فتح لیدی.....	۱۰۹
۱-۲. نبرد پتریوم.....	۱۰۹
۳. فتح بابل.....	۱۱۹
۴. جنگ های مدیک یا جنگ های ایران و یونان (۴۹۰ - ۴۸۰ پیش از میلاد).....	۱۲۱
جهت تحلیل علل این جنگ ها می توان به طور خلاصه عوامل زیر را برشمرد:.....	۱۲۴
تحلیل.....	۱۴۹
لشکرکشی اسکندر به خاور (۳۳۰ - ۳۳۶ پیش از میلاد).....	۱۵۲
ث- نبرد ایسوس (اکتبر ۳۳۳ پ.م.).....	۱۶۲
جغرافیای سیاسی و نظامی و انسانی و اداری هخامنشیان.....	۱۷۳
گذر از جغرافیای تک قطبی به جهان دوقطبی ایرانی - رومی.....	۱۸۰
بخش چهارم: اشکانیان.....	۱۹۲
۱. جنگ های ایران و روم.....	۱۹۲
بزرگ ترین جنگ هایی که در تاریخ دنیا می توان سراغ نمود، جنگ های هفتصدساله ایران و روم است که هم از حیث طول مدت (۵۳ پیش از میلاد تا ۶۴۰ پس از میلاد) و هم از نظر عملیات درخشان و تاخت و تاز دورودراز سواره نظام، بی مانند است.....	۱۹۲

۲۰۰	۲-۲. درس آزمون.....
۲۰۲	۳-۱. برخی رسوم و آداب لشکری.....
۲۰۳	۳-۲. سواره نظام.....
۲۰۴	۳-۳. سواره نظام سنگین اسلحه.....
۲۰۵	۳-۴. پیاده نظام.....
۲۰۶	اشکانیان و آغاز نظامی گری تجاری بین شرق و غرب.....
۲۲۵	۳. دستگاه اداری - نظارتی - جاسوسی اشکانی.....
۲۳۴	بخش پنجم: عصر ساسانی.....
۲۳۴	پایان جهان باستان.....
۲۴۲	۱. نزاع ژئوپلیتیک و ژئوکالچری در پیدایش مسیحیت و زرتشتی گری سیاسی در منطقه ارمنستان.....
۲۴۸	۲. تحولات مذهبی در ایران و ارمنستان مناطق مرزی با امپراتوری روم.....
۲۵۵	چالش ادیان در قرون اول و دوم و تحولات ژئوکالچری.....
۲۶۱	ساختار ارتش ایران ساسانی و مهم ترین نبردهای دولت ساسانی.....
۲۷۱	الف - سواره نظام.....
۲۷۲	ب - پیاده نظام.....
۲۷۲	پ - فیل سواران.....
۲۷۲	ت - شیوه های رزمی ارتش دوره ساسانی.....
۲۷۳	ث - واحدهای ارتش.....
۲۷۴	ج - انضباط و روحیه.....
۲۷۵	۴. لشکر کشی اعراب مسلمان به ایران.....
۲۷۵	۴-۱. مقدمه.....
۲۷۷	۴-۲. آغاز حمله به ایران.....
۲۷۷	الف - نبرد زنجیر.....
۲۷۸	ب - نبرد پل.....

۲۸۰	پ- نبرد قادسیه.....
۲۸۲	ت- نبرد جلولا.....
۲۸۳	ث- نبرد نهاوند.....
۲۸۶	۳-۴. درس آموخته.....
	۲. بررسی ژئوکالچری تحولات قطب بین‌النهرین شمالی - جزیره بین ایران - روم و ارتباط آن با تنگه
۲۸۷	باب‌المنذب و عربستان.....
۲۹۸	۳. قطب چین و مغولستان یا ژئوپلیتیک دژ هارتلند.....
۳۰۰	بخش ششم: نتیجه‌گیری از دوران باستان.....
۳۱۴	حکومت‌های متقارن قرون نخستین یا شراکت در قدرت عربی - ایرانی.....
۳۲۱	تحول وزارت از دوره ساسانی تا عصر اسلامی.....
۳۲۶	اختلافات درونی در قلمرو ژئوپلیتیک پراکندگی.....
۳۳۳	
۳۳۴	اول: ظهور صفویان.....
۳۳۴	قرون جدید و احیای امپراتوری ایران.....
۳۴۲	شاه‌اسماعیل و جنگ چالدران.....
۳۴۵	شکست آق‌قویونلوها و فتح تبریز.....
۳۴۷	تأمین امنیت فلات ایران به دست شاه‌اسماعیل.....
۳۵۰	جنگ چالدران.....
۳۵۶	اوضاع دنیا در آغاز سلطنت صفویه.....
۳۶۳	الف- پیاده‌نظام.....
۳۶۳	ب- سواره‌نظام.....
۳۶۷	۵. جنگ‌های شاه‌عباس با عثمانی.....
۳۸۵	بخش دوم: افشاریه.....
۳۸۵	۱. شورش افغان‌ها و پایان کار صفویه.....

۳۸۸	۲. جنگ با اشرف (۱۱۶۲ هجری).....
۳۸۹	۱- ۲. نبرد مورچه خورت.....
۳۹۲	۳. جنگ‌های نادر با عثمانی (۱۱۶۲ - ۱۱۶۷ هجری).....
۳۹۴	۱- ۳. واقعه تهاجم ابدالی‌ها به خاک خراسان.....
۳۹۶	۲- ۳. حرکت نادر به طرف اصفهان.....
۳۹۶	۳- ۳. لشکرکشی به جانب کرکوک و بغداد.....
۳۹۸	۴- ۳. لشکرکشی توپال عثمان پاشا برای نجات بغداد.....
۳۹۹	۵- ۳. نبرد کرکوک (۹ صفر ۱۱۴۵ هجری).....
۴۰۱	۶- ۳. نبرد لیلان (جمادی الثانی ۱۱۴۶ ه.)......
۴۰۴	۷- ۳. نبرد آریاچای (۲۹ محرم ۱۱۶۸ ه.)......
۴۱۴	۴. لشکرکشی نادرشاه به هندوستان (۱۱۵۳ تا ۱۱۵۱ هجری - ۱۷۴۰ تا ۱۷۳۸ میلادی).....
۴۲۱	۱- ۴. نبرد کرنال (وضعیت قوا و آرایش جنگی طرفین).....
۴۲۵	۲- ۴. درس آموخته.....
۴۲۶	بخش سوم: قاجاریه.....
۴۲۶	۱. جنگ‌های ایران و روس.....
۴۴۲	الف - مناسبات دولتین پس از معاهده گلستان.....
۴۴۶	ب - مراحل جنگ.....
۴۴۶	حرکت فتحعلی شاه به آذربایجان.....
۴۴۸	نبرد شمشخور.....
۴۴۹	محاصره شوشی.....
۴۵۰	نبرد گنجه.....
۴۵۴	عبور پاسکویچ از رود ارس و مراجعت او به اردوگاه چرکین سو.....
۴۵۵	درس آزمون.....
۴۶۱	الف. نبرد جوانبلاغ.....

۴۶۶	ب. پیشروی به طرف تبریز
۴۶۷	درس آزمون
۴۷۰	۲. جنگ ایران و انگلیس
۴۷۰	۱- ۲. محاصره اول هرات در زمان عباس میرزا (۱۲۶۸ هجری - ۱۸۳۲ میلادی)
۴۷۱	۲- ۲. محاصره دوم هرات توسط محمدشاه (۱۲۵۳ هجری - ۱۸۳۷ میلادی)
۴۷۲	۲- ۳. محاصره سوم هرات در زمان ناصرالدین شاه
۴۷۴	۲- ۴. تعرض نیروی انگلیس به بوشهر
۴۷۷	۲- ۵. رزم خوشاب
۴۸۰	۲- ۶. تعرض انگلیسی ها به محمره
۴۸۱	۲- ۷. وقایع پس از تسخیر محمره
۴۸۲	۲- ۸. پیمان صلح پاریس (۷ رجب ۱۳۷۲ هجری - ۳ مارس ۱۸۵۷ م.)
۴۸۴	۲- ۹. درس آزمون
۴۸۵	۳. ایران در جنگ بین الملل اول
۴۸۶	۳- ۱. پیمان ۱۹۰۷ م. روس و انگلیس
۴۸۷	۳- ۲. عملیات ارتش های خارجی در منطقه آذربایجان
۴۸۹	۳- ۳. عملیات نیروهای بیگانه در مرکز، مغرب و جنوب ایران
۴۹۵	۳- ۴. تغییر نظریه آلمانی ها و عملیات مقابله انگلیسی ها
۴۹۷	۳- ۵. درس آموخته
۴۹۸	بخش چهارم: سلسله پهلوی
۴۹۸	مدرن سازی ایران و ارتش
۴۹۹	۱. ارتش ایران (۱۳۰۰-۱۳۲۰ ه. ش)
۵۰۱	۲. ظهور صنعت اسلحه سازی
۵۰۲	۳. نیروی هوایی ایران
۵۰۳	۴. ناوگان ایران

۵۰۴	۵. ارتش ایران در جنگ جهانی دوم
۵۰۶	۶. ارتش ایران: ۱۳۲۵-۱۳۵۷ ه. ش.
۵۰۹	۷. توسعه نیروی هوایی ایران: ۱۳۲۵-۱۳۵۷ ه. ش.
۵۱۲	۸. ناوگان دریایی ایران: ۱۳۲۵-۱۳۵۷ ه. ش.
۵۱۳	۹. سنتو، تهدید شوروی و مرزهای عربی
۵۱۴	۱۰. ارتش ایران: ضعف‌ها و قوت‌ها
۵۱۸	بخش پنجم: دفاع مقدس
۵۱۸	سابقه تاریخی اختلافات مرزی ایران و عراق
۵۳۳	سیر جنگ در سال اول (۱۳۵۹/۶/۳۱ - ۱۳۶۰/۶/۳۱)
۵۴۰	اقدامات و فعالیت‌های سیاسی در سال اول جنگ
۵۴۱	سیر جنگ در سال دوم (مهرماه ۱۳۶۰ - مهرماه ۱۳۶۱ ه. ش.)
۵۴۷	سیر جنگ از سال سوم تا ششم
۵۴۹	سال چهارم جنگ (مهرماه ۱۳۶۲ - مهرماه ۱۳۶۳ ه. ش.)
۵۵۱	سال پنجم جنگ (مهرماه ۱۳۶۳ - مهرماه ۱۳۶۴ ه. ش.)
۵۵۳	سال ششم جنگ (مهرماه ۱۳۶۴ - مهرماه ۱۳۶۵)
۵۵۶	سیر جنگ در سال هفتم (مهرماه ۱۳۶۵ - مهرماه ۱۳۶۶ ه. ش.)
۵۵۷	تحركات سیاسی در سال هفتم جنگ
۵۵۹	سیر جنگ در سال هشتم (مهرماه ۱۳۶۶ - شهریورماه ۱۳۶۷ ه. ش.)
۵۹۰	واژه‌نامه تاریخی - نظامی

نقشه

نقشه ۱. قلمرو ایلام.....	۴۴
نقشه ۲. دولت بابل، آشور و بین‌النهرین.....	۶۸
نقشه ۳. قلمرو دولت ماد.....	۷۸
نقشه ۴. نخستین جامعه‌های کشاورزی جهان.....	۸۹
نقشه ۵. مصر باستان.....	۹۴
نقشه ۶. سازمان اداری نواحی چین باستان.....	۹۶
نقشه ۷. قلمرو امپراتوری هخامنشی.....	۱۰۷
نقشه ۸. نقشه تاریخی آسیای غربی در آغاز کار کوروش بزرگ.....	۱۱۵
نقشه ۹. نبرد ماراتن (۴۹۰ پیش از میلاد).....	۱۳۱
نقشه ۱۰. مسیر پیشروی ارتش ایران به یونان.....	۱۳۶
نقشه ۱۱. نبرد دریایی سالامین.....	۱۴۱
نقشه ۱۲. مسیر حملات اسکندر مقدونی.....	۱۵۳
نقشه ۱۳. مسیر حملات اسکندر مقدونی به ایران.....	۱۶۳
نقشه ۱۴. شهرستان‌های امپراتوری هخامنشی.....	۱۷۴
نقشه ۱۵. قلمرو دولت اشکانی.....	۱۹۲
نقشه ۱۶. خط سیر سپاه کراسوس.....	۱۹۸
نقشه ۱۷. مسیر جاده ابریشم در زمان اشکانیان.....	۲۰۹
نقشه ۱۸. قلمرو دولت ساسانی.....	۲۳۷
نقشه ۱۹. امپراتوری‌های بیزانس و ایران در نیمه اول قره هفتم میلادی.....	۲۴۷
نقشه ۲۰. خط سیر ارتش ژولین.....	۲۶۸
نقشه ۲۱. معادن فلزات گرانبها در روزگار باستان.....	۲۹۰
نقشه ۲۲. امپراتوری ساسانی در زمان خسرو اول (انوشیروان).....	۲۹۲
نقشه ۲۳. خلیج فارس در زمان تسلط پرتغالی‌ها.....	۳۸۲
نقشه ۲۴. آوردگاه نادرشاه با توپال عثمان‌پاشا.....	۴۰۲
نقشه ۲۵. معابر وصولی و مسیر پیشرفت ارتش ایران به هند.....	۴۱۴
نقشه ۲۶. مناطق جدا شده از ایران مطابق با عهدنامه گلستان.....	۴۴۳
نقشه ۲۷. جنگ دوم ایران و روسیه.....	۴۵۸
نقشه ۲۸. ولایات واگذار شده به روس‌ها مطابق عهدنامه‌های گلستان و ترکمن‌چای.....	۴۶۹
نقشه ۲۹. تعرض نیروی دریایی انگلیس به بوشهر و محرم.....	۴۷۵
نقشه ۳۰. منطقه نفوذ روس و انگلیس مطابق پیمان ۱۹۰۷م.....	۴۸۷

جدول‌ها

- جدول ۱: ترتیب زمانی سلسله‌های مختلف ایرانی و سامی..... ۷۳
- جدول ۲. سازمان اجتماعی ماد..... ۸۷
- جدول ۳. تبارشناسی سلسله هخامنشی..... ۱۸۷
- جدول ۴. ترتیب زمانی شاهان هخامنشی..... ۱۸۸
- جدول ۵. گاه‌شمار نبردهای روم و ایران در زمان ساسانیان..... ۲۵۰

شکل‌ها

- شکل ۲. هرم سازمان اجتماعی - سیاسی ماد- هخامنشی..... ۸۸
- شکل ۳. گاه‌شماری مصر باستان..... ۹۲
- شکل ۴. گاه‌شماری عصر آهن..... ۹۸
- شکل ۵. ماشین جنگی آشوریان..... ۱۰۳
- شکل ۶. نبرد تمبره..... ۱۲۳
- شکل ۷. پیاده‌نظامی یونانی - مقدونی..... ۱۵۵
- شکل ۸. کمانداران اشکانی در ادوار مختلف..... ۲۰۰
- شکل ۹. سواره‌نظام سنگین اسلحه اشکانی (کاتافراکت)..... ۲۰۵
- شکل ۱۰. هرم قدرت سیاسی - اجتماعی - نظامی در عصر ساسانی..... ۲۴۰
- شکل ۱۱. سواره‌نظام اشکانی و ساسانی (کاتافراکت)..... ۲۷۳
- شکل ۱۲. سربازان دوره ساسانی..... ۲۷۴
- شکل ۱۳. حاکمیت ایرانی در طول تاریخ..... ۳۰۱

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱. تاریخ نظامی و کاربردهای آن چیست؟

درآمد بحث

تاریخ نظامی، دانشی است که از زمان‌های دور مورد توجه فرمانروایان، شاهان و نظامیان بوده است و بررسی پیشینه این علم، خود مقوله‌ای مستقل است. ایرانیان به این شاخه از دانش، پیش از چینی‌ها و رومی‌ها توجه داشته‌اند که متأسفانه مورد غفلت مورخان قرار گرفته است؛ از این‌روی، در این پژوهش، تاریخ نظامی در دو سطح مورد بررسی قرار خواهد گرفت:

الف: تاریخ نظامی مقدماتی (تدریس در دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد)

سطوح تدریس دانشگاه‌های نظامی

ب: تاریخ نظامی پیشرفته^۱ (تدریس در دوره عالی و دکترای دانشگاه فرماندهی و ستاد) در سطح مقدماتی، با مفاهیم و کلیات تاریخی از رویکرد نظامی خواهیم نگرست^۲ و در ابتدا از چیستی دانش تاریخ سخن خواهیم گفت. در سطح پیشرفته، هردو مفهوم تاریخ و نظام از دیدگاه‌های نوین مدل‌های سیستمی علوم ریاضی و روان‌شناختی، به رمزگشایی از ریاضیات ایرانی در انواع فنون، تاکتیک‌ها، معماری قلعه‌سازی، پادگان‌های نظامی و خبررسانی رمزی بحث خواهد شد. امروزه تاریخ نظامی به‌طور گسترده، سیستمی و بین‌رشته‌ای در دانشگاه‌های نظامی جهان مورد مطالعه قرار می‌گیرد و نشریات تخصصی درباره آن منتشر می‌گردد.

^۱ - این سطح به‌طور گسترده و با بررسی پیشینه این دانش در ایران و رمزگشایی از اسرار نظامی ادبیات رزمی ایرانی در کتاب ذیل ارائه شده است. فرهنگ جهانبخش، تاریخ نظامی و استراتژی جنگاوری ایرانیان با رویکرد شناختی مغز به ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی تاریخی در جغرافیای سیاسی ایران، ج ۱، در دست چاپ، ج ۲-۳ در دست تألیف.

^۲ - قوزانلو می‌نویسد: «در تاریخ نظامی، مجموعه کلیه قواعد جنگی است که موضوع آن شرح عملیات جنگ‌های گذشته و علل فتوحات و مغلوبیت‌ها و علت ترقی و تنزل نظام و شرح ایجاد آلات و ادوات جنگی و بیان نقشه‌های جنگی متخاصمین و افکار فرماندهان و سران سپاه بزرگ عالم است. برای اینکه بر قواعد و اصول حرب کاملاً پی برده و صاحب این معلومات بشویم، باید در خواندن تاریخ حرب، و وقایع عمده‌ای که در عملیات جنگی رخ داده است را از روی نقشه‌جات نظامی مورد بحث و دقت قرار داد...». این هدف‌گذاری برای تاریخ نظامی، در حدود سال ۱۳۱۵ هجری شمسی انجام شده است. در نزدیک به یک قرن از این تاریخ، فنون و علوم نظامی تغییرات گسترده یافته و اشکال و انواع جنگ تغییر کرده است اما اساس جنگ یکسان است؛ از این‌روی، باید مسائل نوین جنگ را به‌عنوان جنگ ترکیبی در یک پهنه وسیع در تاریخ نظامی بررسی نمود؛ البته در مباحث تاریخ نظامی پیشرفته به این مهم خواهیم پرداخت.

در این کتاب مقدماتی می‌کوشیم ابتدا علم تاریخ را معرفی کنیم و کلیات و مبانی آن را بیان کنیم و سپس به تعریف، چیستی، مقولات و کاربردهای تاریخ نظامی بپردازیم.

شاید به ظاهر همه ما احساس کنیم که می‌دانیم تاریخ چیست و در نتیجه، معلوم است که تاریخ نظامی چیست! اما واقعیت این است که ذهنیت ما به‌عنوان مفهومی از بدیهیات، از تاریخ به‌عنوان اخبار، روایات، داستان‌های شاهان و ملل قدیم تصویرسازی می‌کند و از تاریخ نظامی نیز شرح جنگ‌ها، نبردها، تجهیزات و لجستیک نظامی را بازمی‌شناسد.

تفاوت نگرش تخصصی با نگرش عمومی در هر علمی وجود دارد و ما از هر علمی و از هر مفهومی یا کلمه‌ای یک استنباط بدیهی و عمومی داریم؛ اما وقتی به‌طور کارشناسی و تخصصی وارد آن علم می‌شویم، تفاوت و گاه حتی تضاد در میان یک استنباط عمومی و یک نگرش تخصصی را شاهد هستیم.

هرچقدر انسان بتواند با کمک علم منطق بیندیشد و از بدیهیات و سطحی‌نگری دوری کند و با کمک دانش منطق به تجزیه و تحلیل اطلاعات عمومی بپردازد، تفاوت افکار عمومی را از فضای تخصصی متخصصان هر فنی درخواهد یافت.^۱

یکی از علومی که در روش تحقیق مورد غفلت قرار می‌گیرد،^۲ دانش منطق است. منطق ماهیتاً به این دلیل به وجود آمد که همین خطاهای برداشت‌های عمومی فکر را از کلمات و مفاهیم تخصصی جدا نماید و مانع بحث و گفت‌وگوهایی گردد که چیزی به‌غیر از بازی با کلمات نیست. وقتی انسان با علم منطق آشنا نیست، از گفت‌وگوهای سرگرم‌کننده و بازی با کلمات لذت می‌برد و به بیراهه

^۱ - منطقون، اجزاء علوم را سه چیز می‌دانند:

(۱) موضوع، (۲) مبادی، (۳) مسائل؛ که در تاریخ نظامی پیشرفته، به‌طور تخصصی هر سه جزء تاریخ نظامی با نگرش سیستمی مورد تحلیل قرار خواهد گرفت. در این مختصر، مقدمات کلی تاریخ و تاریخ نظامی به زبان ساده بیان می‌گردد. بنگرید به محمود شهابی، رهبر خرد، (قسمت منطقیات) ص ۱۳، کتاب فروشی خیام، ۱۳۶۱.

^۲ - یکی از پژوهش‌های دقیق پیرامون این موضوع را بنگرید به: احمد محمدپور، روش در روش (درباره ساخت معرفت در علوم انسانی)، ص ۱۱۷، فصل سوم مجادله‌های استدلالی از استقرار تا پس‌کاوی، ص ۱۷۱، اثبات‌گرایی منطقی، ص ۱۸۲، جامعه‌شناسان، ۱۳۸۹.

کشانده می‌شود و گاه به مجادله و مباحثه غیرمنطقی مشغول می‌گردد؛ مثلاً ممکن است درمورد اینکه عقل چیست و عاقل کیست^۱ وارد بحث و گفت‌وگو شود. شاید به تعداد انسان‌های کره زمین، تعریف از عقل و عاقل وجود داشته باشد و هرکس خود را عاقل بداند؛ یا ممکن است آن فرد در یک نگاه کلی بگوید نظریه و عقیده اکثریت به معنی عقل است چون همه آن را تأیید می‌کنند. از نگاه یک اندیشمند منطق، اساساً گزاره‌های کلی مورد شک و تردید است و در چیزی که همه آن را تأیید می‌کنند، بدیهیات عقلی با ابزار شک و تعریف حدود معنایی وارد می‌شود و از کلیات به سوی جزئیات حرکت کرده و عمل استقرا را به کار می‌برد و تا اجزاء و تک‌تک حروف و کلمات را معنا نکند، به گزاره‌های درست نمی‌رسد. از این روی، علمای منطق می‌گویند:

«المنطق آله قانونیه تعصم مراعاتها الذهن هن الخطا فی الفكر؛ منطق، ابزاری است قانونی که رعایت آن، ذهن را از خطا در فکر کردن باز می‌دارد.»^۲

منطق از تمدن‌های هند و ایران قدیم و چین آغاز شد^۳ و توسط ارسطو سازمان داده شد^۴ و به‌عنوان روش تحقیق و روش اندیشیدن در طول قرن‌ها رشد و تحول زیادی یافت تا آنکه به دانش الکترونیک

^۱ - درباره تعریف عقل که به قول هگل یک مفهوم برآمده از روند تاریخ بشر است، در صفحات آینده صحبت خواهیم کرد.

^۲ - نجم‌الدین کاتبی قزوینی، شرح شمسیه، ص ۱۰، جهت اطلاع از سایر تعریف‌ها و فایده و موضوع منطق بنگرید به محمدعلی اژه‌ای، مبانی منطق، ص ۱۳، انتشارات سمت، ۱۳۸۸، همچنین تعریف‌های جدید علم منطق می‌نویسند: «در منطق علم مطالعه استدلال‌ها، استنتاج‌ها و تشخیص درستی و نادرستی آن‌هاست و جهت عدم برداشت‌های اشتباه و معناهای گوناگون کلمات در اذهان و فرهنگ‌ها، لازم است که مفاهیم با نمادهای منطق در یک معنا تحدید حدود گردد که این نگرش را منطق نماد یا منطق ریاضی می‌گویند؛» لطف‌الله نبوی، مبانی منطق جدید، ص ۳، سمت، ۱۳۸۹.

^۳ - آ. ماکوولسکی، تاریخ منطق، ص ۲۱، منطق در هند و دیگر کشورهای مشرق‌زمین در عهد باستان و دوران فنودالیزم، ص ۳۳، ترجمه فریدون شایان، پیشرو، ۱۳۶۶.

^۴ - دیوید راس، ارسطو، ص ۴۵، بخش دوم منطق، ص ۱۰۰، ترجمه مهدی قوام صفری، فکر روز، ۱۳۷۷. بنگرید به کتاب منطق ارسطو (ارگانون) نوشته آریستوتلیس (ارسطو) ترجمه میرشمس‌الدین خراسانی، نگاه، ۱۳۷۸.